

Revolutionens begreppshistoria

LARS BERGGREN*

Lunds universitet

Karin Jonsson, *Fångna i begreppen: Revolution, tid och politik i svensk socialistisk press 1917–1924*, Södertörn doctoral dissertations, 1652–7399; 147 (Huddinge: Södertörns högskola 2017). 349 s.

Syfte, utgångspunkt och källmaterial

Karin Jonssons avhandling handlar om hur svenska socialister i olika organisationer använde begreppet revolution och stred om dess betydelse under åren runt de ryska revolutionerna 1917. Huvudsyftet med avhandlingen är att analysera hur rörelserna förhöll sig till begreppet utifrån vissa teman: förhållandet mellan revolution och reform, determinism och voluntarism samt revolution i specifik eller universell bemärkelse. Syftet är också att gå i dialog med den begreppshistoriska forskningen genom att diskutera en del av dess temporala antaganden om modernitetens karaktär. Mera precist formuleras ett antal frågor om vad som lades i begreppen social och politisk revolution, vad förhållandet mellan cyklisk och linjär tidsuppfattning innebar, vem som var revolutionär, hur synen på dessa frågor förändrades samt hur begreppsanvändningen kan ge perspektiv på hur tidigare forskning karaktäriserat organisationerna.

En viktig utgångspunkt för studien är förhållandet mellan handlingsutrymme och temporalitet. Genom att studera revolutionsbegreppets plats i ett semantiskt fält avtäckes också centrala begrepp som evolution, reform och process. Jonsson utgår från en begreppshistorisk ansats som är förknippad med Reinhart Koselleck och hans teori om hur begrepp laddades med nytt innehåll under moderniteten med ett allt större utrymme för framtidsvisioner. Jonsson relaterar sig väl till Kosellecks karaktäristik av det moderna revolutionsbegreppet, som bland annat kännetecknades av utsträckning i tid och förskjutning från ett politiskt till ett socialt innehåll.

* Professor i historia; fakultetsopponent

Som källmaterial använder sig Jonsson huvudsakligen av tidningar och tidskrifter som gavs ut av socialdemokrater, vänstersocialister (vänstersocialdemokrater), ungsocialister och syndikalister. Materialvalet motiveras med att det handlar om opinionsbildande material, där samtida skeenden kommenterades och där en dialog fördes om revolutionen.

Teman och innehåll

Efter att ha tecknat revolutionsbegreppets långa historia analyserar Jonsson olika teman i den socialistiska pressen i fyra kapitel.

I kapitlet "Framsteg och revolution" analyserar Jonsson hur organisationernas användning av revolutionsbegreppet knöts till en linjär tidsuppfattning och föreställningar om framsteg. Efter en redogörelse för framstegstankens historia i ett längre perspektiv diskuteras arbetarrörelsens rötter i upplysningen och romantiken. Kants tankar om revolutionen uppmärksammas i syfte att avtäcka en linjär revolutionssyn med rötter i upplysningstänkandet.

Februarirevolutionen i Ryssland beskrevs som en borgerlig revolution som hade sin legitimitet i att den gjorde upp med ett förkastligt och efterblivet statsskick. Jonsson konstaterar att framställningen vilade på en linjär historiesyn. Vänstersocialister och ungsocialister/syndikalister kopplade februarirevolutionens legitimitet till att den var en del av en socialistisk världsrevolution. Socialdemokraterna betraktade oktoberrevolutionen som en kupp, medan den vänstersocialistiska pressen framställde den som en kraft som kunde göra slut på kriget och som början till världsrevolutionen. Den ungsocialistiska pressen uppvisade däremot en ambivalens om än en viss förståelse för bolsjevikrevolutionen. Vänstersocialister, syndikalister och ungsocialister betonade revolutionens nödvändighet men placerade allt mer revolutionen i en avlägsen framtid. Socialdemokraterna menade att en social revolution endast kunde genomföras genom reformer och demokrati. Skilda uppfattningar om den socialistiska kampen kunde således uttryckas genom samma begrepp – som den sociala revolutionen – vilket betydde att det uppstod en kamp om dess innehåll inom och mellan organisationerna. Jonsson visar att begreppen politisk och social revolution smälte samman så att det senare kom att illustrera såväl en snabb, politisk revolution som långsammare förändringar eller reformer. Socialdemokrater och ungsocialister tolkade social revolution som ett processuellt begrepp som hade likheter med begreppet evolution. Det fanns olika positioner när det gäller spänningen mellan determinism och voluntarism, det vill säga om händelseutvecklingen följde lagar som revolutionärerna måste följa. Karin Jonsson analyserar förhållandet mellan våld och revolution och om det historiska exemplet kunde legitimeras våldsanvändning.

I kapitlet "Natur och revolution" visar Jonsson att naturmetaforer som

vattenfall, storm och böljeslag användes för att illustrera att revolutionen var plötslig, omkullkastande och ostoppar. Ord som "jäste" och "mognade" användes för att beskriva dess karaktär av plötslig händelse eller process, en metaforik som kan kopplas till en deterministisk historiesyn. Metaforerna för även tankarna till en cyklisk tidsuppfattning om till exempel årstidernas växlingar, men en sådan förstärkte en linjär tidsuppfattning. På så sätt kunde nederlag fogas in i en större berättelse om den kommande världsrevolutionen. Om revolutionen framställdes som oundviklig underminerades dess politiska karaktär; revolutionärernas roll blev att påskynda den obönhörliga utvecklingen. Metaforerna användes därför till att mana till kamp.

Karin Jonsson gör iakttagelsen att när politisk retorik kännetecknas av revolutionär entusiasm över händelseförlopp i samtiden är förväntningshorisonten störst och erfarenhetsrummet mindre. I perioder när revolutionen placeras i framtiden krymper förväntningshorisonten medan historien används för att visa på revolutionens nödvändighet.

Jonsson diskuterar också Nietzsches syn på den eviga återkomsten och övermänniskan, idéer av ett slag som artikulerades i den ungsocialistiska pressen.

I kapitlet "Eskatologi och myt" behandlar Karin Jonsson de religiösa metaforernas och det religiösa språkets betydelse för socialistisk revolutionsretorik, myter och utopier. Myter kunde användas för att förbinda historia med framtid och skapa entusiasm för revolutionen.

Jonsson konstaterar att den judisk-kristna retoriken är kopplad till frågan om determinism kontra voluntarism. Sättet att framställa samtiden kan liknas vid apokalyptiska framställningar om den yttersta tiden, medan skrivningar om världsrevolutionen för tankarna till tusenårsriket. En linjär tidsuppfattning kunde uttryckas med ett språk som signalerar influenser från en cyklisk tidsuppfattning och därmed myten om den eviga återkomsten. Samtidigt fanns ett voluntaristiskt inslag genom att revolutionen tillskrevs en plötslig, omkullkastande karaktär. Det skedde en sammansmältning av erfarenhetsrum och förväntningshorisont genom att revolutionen och socialismen framställdes som något nytt, en eskatologi, men också som något som återgick till ett mytiskt förflutet. Karin Jonsson diskuterar även inslag av väckelse och frälsning i de framställningar som gjordes av de socialistiska organisationernas företrädare.

I kapitlet "Revolutionären, folket och massan" visar Jonsson att handlandets betydelse framställdes på olika sätt av de olika rörelserna. I den socialdemokratiska pressen var begrepp som revolution och revolutionär positivt laddade men förknippade med borgerlig och politisk revolution. Därför lyftes revolutionärens roll fram under februarirevolutionen. Oktoberrevolutionens aktörer beskrevs inte på samma positiva sätt. Vänstersocialisterna

betonade agerandet bakom oktoberrevolutionen mer än vad fallet var med februarirevolutionen som beskrevs som en revolutionär kraft. Medan socialdemokraterna gjorde en åtskillnad mellan politisk och social revolution smälte begreppen samman hos övriga socialistiska organisationer.

Gemensamt för samtliga rörelser var att de ansåg att arbetarklassen eller massan måste fostras och bildas av de medvetna socialisterna. Med oktoberrevolutionen förändrades vänstersocialisternas sätt att framställa det revolutionära handlandet. Revolutionen kunde beskrivas i deterministiska ordalag samtidigt som revolutionärerna lyftes fram som aktörer. På så sätt förenades determinism och voluntarism. Ungsocialister och syndikalister kopplade tydligare revolutionens möjlighet till frågor om individens moral och ideal.

I ett sista kapitel sammanfattar Karin Jonsson resultaten och för en vidare diskussion om hur de ska tolkas. Hon framhåller som ett viktigt resultat att en cyklisk tidsuppfattning vävdes in i en linjär historiesyn och att detta inverkade på hur revolutionsbegreppet användes. En tentativ slutsats är att "revolutionsbegreppets cykliska karaktär blir mer framträdande i takt med att samtidens revolutioner visar sig vara besvikelser och ofullständiga".

Jonsson konkluderar att hennes undersökning innebär en nyansering och konkretisering av revolutionsbegreppets plats och funktion. Hur begreppet användes berodde på hur man föreställde sig vad en revolution var i metahistorisk mening, men begreppet kunde laddas med olika mening med följd att det fördes en kamp om dess innebörd. Trots skillnader när det gäller vägen till det socialistiska samhället fanns det likheter mellan organisationerna: revolutionsbegreppet blev mera utsträckt i tid och alla utgick från historiematerialismen, även om det också fanns influenser från Kant eller Nietzsche.

I slutet av kapitlet diskuteras de egna resultaten mot bakgrund av tidigare forskning som legat närmare organisationerna och deras språk. Här problematiseras också skillnaderna mellan en reformistisk och revolutionär linje; en tentativ slutsats är att skillnaden kom senare än vad tidigare forskning ansett.

Diskussion och kritik

Det finns många starka förtjänster med Karin Jonssons avhandling. Den hänger ihop genom att det empiriska materialet systematiskt analyseras utifrån de teman som formuleras i huvudsyftet. Uppläggningsen är innovativ och resultaten påfallande intressanta. Jag vill särskilt framhålla värdet av det organisationsöverskridande angreppssättet som innebär att Jonsson studerar flera olika organisationer och hur revolutionsbegreppet formades i en dialog dem emellan.

Avhandlingens teoretiska utgångspunkter är väl förankrade i Kosellecks begreppshistoria, vilket visar sig vara välmotiverat och fruktbart. Jonsson skriver att det fördes en kamp om definitioner av centrala begrepp och att revolutionsbegreppets bestämning var viktig för organisationernas identitet. Här kunde hon möjligen ha anknutit till historiker som har fört in mera tydliga maktperspektiv i studier som inspirerats av Koselleck.

Jonssons undersökningsperiod är mellan 1917 och 1924, främst fram till 1920, med revolutionerna i Ryssland det förstnämnda året som viktiga händelser. Avgränsningen motiveras med källäget och politiska förhållanden men också som ett resultat av undersökningen, men den främre tidsgränsen motiveras inte. En poäng i avhandlingen är att såväl februarirevolutionen som oktoberrevolutionen fick betydelse för hur socialister mellan och inom organisationerna definierade begreppet revolution och vilket innehåll det laddades med. Begreppet revolution blev till en stereotyp efter 1919/1920. En fråga som kan diskuteras är om inte ett längre tidsperspektiv – före första världskriget och efter 1924 – kunde ha gett ett vidare perspektiv på begreppsanvändningen.

Karin Jonssons undersökning bygger på en närläsning av elva tidskrifter/tidningar under den studerade perioden. Jonsson motiverar väl varför hon väljer just dessa och varför hon till exempel väljer bort det mera interna materialet. Poängen är att hon vill komma åt opinionsbildning och diskussioner. Jag har dock en del frågor när det gäller vilka år som täcks in. Ser man till de vänstersocialistiska tidningarna så har Jonsson använt sig av *Folkets Dagblad Politiken*, men det finns vad jag kan se inga referenser som sträcker sig längre framåt än 1918 trots att hon gått igenom tidningen fram till 1924. *Stormklockan* refererar hon till 1917 men inte 1918. *Zimmerwald* finns representerad 1918 och 1919, men inte 1920 och 1921. När det gäller socialdemokratiska tidningar finns det referenser till *Tiden* från 1917 och 1918 men endast ett nummer därefter (1919). *Arbetet* finns representerat 1917 och 1918, men alltså inte övriga år. Det finns bara en referens till *Socialdemokraten* och den är från 1917. Den enda tidning som finns refererad under samtliga år är *Brand*, om man bortser från att det inte finns några hänvisningar till artiklar från år 1916, men det gäller alla tidningar. *Nya Folkviljan* har bara en referens (1917).

Detta sätter fingret på författarens urvalsprinciper. Hon skriver att hon har ögnat igenom tidningarna och att hon sedan noga läst de artiklar som hon "uppfattat som relevanta" för undersökningen. Det är rimligt att begränsa huvuddelen av undersökningen till åren 1917–1919, men det verkar ändå finnas en viss obalans i materialet. Trots dessa invändningar när det gäller urvalet vill jag understryka att Jonsson får ut mycket av sitt material som hon på ett fruktbart sätt analyserar med hjälp av de teoretiska verktygen.

Jonsson skriver att undersökningen tyvärr saknar ett genusperspektiv. Det är bra att hon på detta sätt identifierar begränsningar i undersökningen. Hon skriver också att revolutionären menades vara man men att detta för det mesta var outtalat. Hon skulle dock möjligen ha kunnat använda sig av ett annat material för att närmare undersöka genusaspekterna. Jag kan sakna en vidare diskussion om feministiska perspektiv och patriarkala strukturer i arbetarrörelsen.

Författaren framhåller att hon inte anlägger ett aktörsperspektiv, att hon vill pröva ett annat grepp än det gängse aktörfokuserade. Hon för en god diskussion om spännvidden inom organisationerna, men hon skulle måhända ha kunnat utveckla detta mer i sin analys av materialet. Ett mera utbyggt resonemang om de ideologiska skillnaderna skulle nog ha varit till hjälp vid analysen av de olika texterna. Jonsson kommer in på detta, men gör inte särskilt mycket av det. På samma sätt skulle en djupare borrhning i till exempel skrifter av en anarkist som Kropotkin kunna ha använts till att analysera skillnader mellan olika artiklar i den ungsocialistiska pressen. Det förekom såväl anarkister som syndikalister i spalterna; Ivar Lundberg var en uttalad anarkist, medan Albert Jensen var syndikalist. Deras respektive ståndpunkter kan kanske lika mycket förstås som uttryck för olika ideologiska positioner som utifrån deras reaktioner på revolutionerna.

Jonssons tolkningar är i de flesta fall rimliga och välfunna. Hennes analys av till exempel naturmetaforiken och förhållandet mellan politisk och social revolution är bitvis briljanta. Jag har dock några invändningar och frågor när det gäller en del tolkningar och undrar om det ibland kan finnas en risk för övertolkning.

Jag ska ta ett par exempel för att illustrera att det är möjligt att göra alternativa tolkningar. Karin Jonsson diskuterar en artikel av Albert Jensen (under pseudonymen Didrik Stigman) om revolutionens nödvändighet. Jensen liknade, skriver hon, den politiska och fackliga arbetarrörelsens strid med den antika myten om Prometheus som fjättrades vid en klippa som straff för att han gav elden till människorna. Där åt örnen av hans lever tills den växt ut på nytt. Zeus räddade honom från denna cykliska tillvaro. För arbetarna är det en syndikalistisk reorganisering av arbetslivet som är den emancipatoriska kraften, menar Jensen. Men jag tolkar inte artikeln som att den vänder sig emot den politiska arbetarrörelsen. Jensen skriver bara om den fackliga rörelsen, och det är inte denna som fjättrar arbetarna, utan det är kapitalismen.

Jonsson framhåller att Gustav Möller använde sig av en moralisk retorik grundad på teleologiska föreställningar om samhällsutvecklingens historiska framsteg. Men Möller skriver att det är ovärdigt att hålla fast vid ett orättvist ekonomiskt system. Det är inte en given tolkning att detta resone-

mang är teleologiskt. Här skulle också krävas en kontextualisering. Artikeln publicerades 1918, samma år som en revolution inte kunde uteslutas i Sverige.

Helhetsomdöme

Karin Jonssons avhandling om revolutionsbegreppet tillför ny kunskap på flera sätt. För det första visar författaren det fruktbara i att anlägga ett begreppshistoriskt perspektiv. För det andra överskrider författaren en organisationshistorisk tradition genom att studera spänningar mellan och inom olika socialistiska rörelser och hur revolutionsbegreppet formades i en polemik dem emellan. För det tredje berikar hon forskningsfältet med en fördjupad kunskap om synen på revolutionen.

Avhandlingen är välformulerad och uppslagsrik. Den hänger ihop teoretiskt genom att de begreppshistoriska verktygen genomgående används för att avvinna empirin ny kunskap. Undersökningen är skickligt genomförd med god analytisk skärpa. Detta hindrar inte att en del frågor kan ställas när det gäller urvalet och tolkningar av materialet. Jag har också pekat på att ett längre tidsperspektiv skulle kunna ha berikat undersökningen. Som helhetsomdöme är avhandlingen ett gediget arbete som ger ny kunskap och som säkert kommer att stimulera till diskussion och ny forskning.